

Investigating the Impact of the Policies of the Islamic Republic of Iran on Social and Cultural Cohesion and Convergence in Golestan Province, with a Emphasis on the Turkmen People

Abdolali Kianmehr*

E-mail: aa.kianmehr 1345@yahoo.com

Ali Mohammadzadeh**

E-mail: a.mohammadzadeh75@gmail.com

Mohammad Nabi Salim***

E-mail: mohsen 1967@gmail.com

Received: 2023/12/05

Revised: 2024/05/25

Accepted: 2024/05/29

Doi: 10.22034/RJNSQ.2024.429021.1540

Abstract:

Iran is a country with diverse ethnic, linguistic, religious, biological, and geographical backgrounds. The status of ethnic groups within a country, particularly in smaller divisions like provinces, can influence the awareness and actions of individuals belonging to those ethnic groups regarding the government or sovereignty. In a province like Golestan, known for its diverse ethnic makeup, special attention should be given to cultural policies. The primary objective of this research is to analyze how the cultural policies of the Islamic Republic of Iran affect the convergence or divergence of the Turkmen people in Golestan province. This research, in terms of purpose, application, and methodology, is a survey-based study using a questionnaire as the measurement tool. The statistical population consists of men and women aged 18 to 65 from the Turkmen tribe in Golestan province, with a sample size of 384 individuals determined using Cochran's formula. The results of the research indicate that the ethnic policies of the Republic of Iran have significantly influenced the cultural unity of the Turkmen people in Golestan province. This suggests that as government policies align more with tradition and culture, the convergence variable strengthens. Therefore, this research emphasizes the importance of policymakers considering ethnic groups when formulating cultural policies to promote greater convergence.

Keywords: Culture, Cultural Politics, Ethnicity, Turkmen.

* Ph.D. Student, Department of Political Science and International Relation, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran.

** Assistant Professor of Political Science, Department of Political Science and International Relation, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran (Corresponding Author).

*** Assistant Professor of History, Department of History, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Iran.

بررسی تأثیر سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران بر انسجام و همگرایی اجتماعی فرهنگی در استان گلستان (با تأکید بر ترکمن‌ها)

نوع مقاله: پژوهشی

عبدالعلی کیانمهر*

E-mail: aa.kianmehr 1345@yahoo.com

علی محمدزاده**

E-mail: a.mohammadzadeh75@gmail.com

محمدنسی سلیم***

E-mail: mohsen 1967@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۹/۱۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۳/۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۹

چکیده

ایران از جمله کشورهایی است که دارای تنوع دینی، مذهبی و زیستی و جغرافیایی است. بر این اساس، وضعیت قومیت‌ها در یک کشور و در یک تقسیم‌بندی کوچک‌تر (استان) می‌تواند بر آگاهی و اقدامات و اگراییانه و یا همگرایانه مردم یک قوم در جامعه نسبت به دولت یا حاکمیت اثرگذار باشد و در استانی مانند گلستان، که دارای تنوع فرهنگی است، باید در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی به این موضوع توجه ویژه معطوف شود. هدف از این پژوهش، بررسی تأثیر سیاست‌گذاری‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر همگرایی و اگرایی ترکمن‌ها استان گلستان است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی است و روش تحقیق در این مطالعه، پیمایشی و ابزار سنجش، پرسشنامه است. جامعه آماری شامل زنان و مردان ۱۸ تا ۶۵ سال قوم ترکمن استان گلستان است که حجم نمونه براساس فرمول کوکران به تعداد ۳۸۴ نفر تعیین شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری‌های ج.ا.ایران براساس شاخص فرهنگی بر همگرایی ترکمن‌ها استان گلستان نسبت به نظام بسیار تأثیرگذار بوده است. بدین معنی که هرچه سیاست‌های دولت با سیاست‌های منطبق با سنت و فرهنگ افزایش یابد، موجب تقویت متغیر همگرایی می‌شود؛ بنابراین، تأکید این تحقیق بر آن است که سیاست‌گذاران در تدوین سیاست‌های فرهنگی به جهت همگرایی بیشتر، توجه شایانی به ابعاد مختلف داشته باشند.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ، سیاست‌گذاری فرهنگی، قومیت، ترکمن.

* دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران.
** استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران (نویسنده مسئول).

*** استادیار تاریخ، گروه تاریخ، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی شاهرود، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

در چند دهه اخیر، مقوله قومیت در مباحث مربوط به سیاست بین‌الملل و جامعه‌شناسی سیاسی اهمیت بسیاری پیدا کرده است. فراوانی بیشتر کشورها و تشکیل آن‌ها از قومیت‌های متنوع باعث شده تا این موضوع اهمیت یابد. تنوع قومی در داخل هر کشور به‌طور روزافزونی مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر مسائل داخلی، در کشورهای دارای قومیت‌های متکثر، عرصه جهانی و تحولات پیش‌آمده در آن نیز سبب برجسته شدن مسئله قومیت در محیط داخلی کشورها و عرصه روابط بین‌الملل شده است (محمدرحیمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۶).

در دوره معاصر، علی‌رغم فرایندهای نوسازی و برقراری نهادهای مدرن، نه تنها این تنوع هویتی کاهش نیافت، بلکه به موضوعی برای مناقشه و منازعات حول تمایزات و تفاوت‌های هویتی تبدیل شد؛ همچنین، از نیمه دوم قرن بیستم، فرایندهای جهانی‌شدن باعث رشد آگاهی‌های هویتی و امکان بازنمایی آن‌ها شد و همگام با سایر تحولات اجتماعی و فرهنگی، تنوع و تکثر هویتی را بیشتر کرد و در کنار منابع دیرین مانند نژاد، مذهب و ملیت، هویت‌خواهی‌های نوین مبتنی بر جنسیت، سبک زندگی، گروه‌های شبه‌دینی و غیره خواستار به رسمیت شناخته شدن بودند (بهشتی و حقمرادی، ۱۳۹۶: ۶).

مردم مهم‌ترین سرمایه‌های انسانی و سازمان جامعه هستند. آگاهی و اطلاع از میزان تأثیرگذاری سیاست‌های قومی در هر جامعه و دانستن مسائل و مشکلات آنان در رابطه با همگرایی و یا واگرایی برای هر دولت و نظامی ضروری است. همچنین، مشروعیت هر نظام به میزان بالای همگرایی اقوام بستگی دارد و چنانچه در جامعه‌ای، همگرایی اقوام رو به کاستی رود، دولتمردان و سیاستمداران به دنبال مسئله‌یابی و رفع آن برخوانند آمد؛ زیرا مشروعیت دولت در گرو مشارکت سطح بالای مردم جامعه در عرصه‌های مختلف است.

در ایران، با اتخاذ سیاست‌های مناسب قومی، تلاش شده است فرصت‌های برابر برای اقوام ایرانی مهیا شود. این فرصت‌های برابر در حوزه‌های اشتغال، رشد علمی، ارتقای تحصیلی، شأنیت و منزلت اجتماعی و غیره باعث رفع تبعیض و بی‌عدالتی شده است و اقوام ایرانی در کنار سایر ایرانیان، در تمامی مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی حضور فعال دارند. در این میان، ترکمن‌های استان گلستان، به‌عنوان نمونه‌ای از اقوام ایرانی هستند که بررسی تأثیر سیاست‌های فرهنگی در همگرایی یا واگرایی ملی آنان و انباشت ادبیات انتقادی پیرامون آنان، چشم‌اندازی روشن را پیش روی مطالعات قومی - ملی گشوده و زمینه تقویت سیاست‌گذاری پیرامون آن را فراهم خواهد آورد.

سؤال تحقیق

در این نوشتار، نگارندگان در پی پاسخ به این سؤال هستند که سیاست‌گذاری‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران چه تأثیری بر همگرایی یا واگرایی ترکمن‌ها در استان گلستان داشته است؟

مبانی نظری پژوهش قوم

به نظر اسمیت، قوم عبارت از یک جمعیت انسانی مشخص با یک افسانه اجدادی مشترک، خاطرات مشترک، عناصر فرهنگی پیوند با یک سرزمین تاریخی یا وطن و میزانی از حس منافع مشترک است (جهانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲).

مناسبات بین گروهی

مناسبات اجتماعی شامل مجموع روابط اجتماعی بین اعضای دو یا چند گروه است. در این تحقیق، مناسبات یادشده به چهار نوع عمده تقسیم می‌شوند: ۱- مناسبات اقتصادی مانند معاملات اقتصادی و فعالیت‌های تولیدی مشترک؛ ۲- مناسبات سیاسی؛ ۳- مناسبات اجتماعی مانند دوستی، معاشرت و خویشاوندی در بین اعضای دو یا چند گروه و ۴- مناسبات فرهنگی مانند تبادل نظر و همکاری و همفکری بین اقوام (غلامی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۸).

سیاست‌های قومی

شناخت و مطالعه سیاست‌گذاری قومی از مجرای بررسی همه سازوکارها، ابزارها و روش‌هایی امکان‌پذیر است که دولت برای رسیدن به اهداف خود به شکل اعلام‌شده یا غیراعلامی به‌کار می‌بندد. این فرایندها ممکن است حقوقی و در چهارچوب قوانین و مقررات با رویکردهای سیاسی باشد که در قالب اعمال روش‌های خاص مدیریتی، نهادسازی، ایجاد فرصت‌ها یا سلب امکان مشارکت برای گروه‌های قومی و مذهبی تجلی می‌یابد. در موارد بسیاری، سیاست قومی در عرصه فرهنگ بروز و ظهور می‌یابد و یا ممکن است شکل اعمال آن در حوزه اقتصاد، سیاست یا اجتماعات غیررسمی یا رسمی، غیرعلنی یا علنی، نرم‌افزاری یا سخت‌افزاری و چندبعدی یا تک‌بعدی باشد (حوق‌پناه، ۱۳۹۲: ۷۲).

بعد فرهنگی

فرهنگ که در لغت به معنی بالا کشیدن و به بیرون کشیدن است دارای معانی مختلفی از جمله ادب، تربیت، دانش، معرفت، حکمت، هنر و غیره است و همچنین، مترادف با رأی، هوش و عقل و خرد، تربیت درست، قوه تمیز نیک از بد، شناخت در هر چیز، فضیلت اخلاقی، مجموع صفات پسندیده، خردمندی و درایت است و مختصر آنکه

فرهنگ در مورد هر آنچه در دایره اخلاق و رفتار و گفتار خوب قرار می‌گیرد به کار رفته است (قرایی مقدم، ۱۳۷۴: ۱۴۷).

طبق نظریه ماکس وبر، فرهنگ پدیده‌ای است معنوی و کم‌ویش مستقل از اقتصاد که با خودپویایی و قانونمندی درونی ویژه خویش رشد می‌کند و در بیشتر موارد، نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد اقتصادی ایفا می‌کند.

همگرایی

همگرایی به لحاظ محتوایی عبارت است از شباهت و نزدیک شدن افراد به سمت نقطه‌ای مشخص که معمولاً به‌عنوان هدف مشترک آنان شناخته می‌شود (شهروی، ۱۳۹۲: ۳۵).

همگرایی اجتماعی نتیجه باورها و آرمان‌هایی است که در وجود آحاد جامعه تبلور یافته و به شکل رفتارهای اجتماعی بازتاب می‌یابد. پیوندهای فرهنگی، زبانی، مذهبی، میراث معنوی و تاریخی و منافع مشترک و تقریباً برابر اقتصادی از جمله عوامل مؤثر بر هم‌نوایی و همگرایی اجتماعی هستند که با توجه به حوادث و رویدادهای جامعه، کمرنگ یا پررنگ می‌شوند. همگرایی اجتماعی موجب امید و رشد و توسعه در جامعه انسانی شده و بستر و زمینه را برای رستن و شکوفایی فرهنگی، هنری و اقتصادی فراهم می‌سازد.

واگرایی

واگرایی به معنای انحراف میزانی از احساسات، تعلق خاطر و وفاداری گروه‌های جامعه از سطح ملی بوده است (قیصری و حسینی، ۱۳۹۲: ۷۸-۷۷).

واگرایی تفرقه و شکاف را در نهادهای اجتماعی پدیدار می‌نماید و به دنبال آن، ناامیدی و نابسامانی و آشفتگی را جایگزین امنیت و آرامش می‌کند.

ترکمن‌ها

ترکمن‌ها یا ترکمان از اقوام ترک‌تبار آسیای میانه بوده که عمدتاً در شمال شرق ایران، شمال غرب افغانستان و ترکمنستان سکونت دارند. همچنین، به زبان ترکمنی (از زبان‌های ترک‌تبار شاخه آغوز غربی) سخن گفته و اکثر آنان مسلمان و سنی و پیرو مذهب حنفی هستند.

لفظ ترکمن در حدود قرن ۱۰-۹ میلادی پدیدار گشت. مردمان ترکمن در زمان سلطان مسعود غزنوی دامدار بودند و با توجه به وجود مراتع فراوان، به‌طرف گرگان کنونی کوچ کردند؛ اما در جنگی که بین ترکمن‌ها و سلطان مسعود غزنوی در گرفت، ترکمن‌ها پیروز شده و در ادامه دولت مسعود غزنوی منقرض و سپس دولت سلجوقیان به روی کار آمد. بعد از این اتفاقات و دوران، در طول تاریخ، ترکمن‌ها در سرزمین گرگان کنونی، پس‌روی و پیش‌روی‌هایی داشتند.

جمعیت استان گلستان بالغ بر دو میلیون نفر بوده که از این تعداد، جمعیت ترکمن‌ها در حدود ۷۵۰ هزار نفر است و نسبت به جمعیت کلی استان بیش از ۳۸ درصد جمعیت استان را شامل می‌شود و عمدتاً تراکم جمعیتی آن‌ها در شهرهای جدار مرزی وجود داشته و جمعیت تراکم بیشتر در شهرهای گمیشان، مراوه‌تپه، آق‌قلا، بندر ترکمن، گنبد، کلاله و گالیکش حضور دارند و بخشی از آن‌ها در شهرهای دیگر استان از جمله گرگان (مرکز استان) ساکن هستند.

شناخت جمعیت و کسب اطلاعات دقیق در خصوص جمعیت استان گلستان و دگرگونی‌های آن در گذشته و پیش‌بینی آن در آینده برای برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی، اقتصادی - اجتماعی و سیاسی استان ضرورتی امکان‌ناپذیر است.

مدل تعاملی یا همگراساز

رضایت و پذیرش شهروندان یک کشور در پیروی از حکومت و حاکمان از عناصر بنیادین در فلسفه سیاسی دموکراسی است. در این اصل و عناصر بنیادین در روابط میان حکومت و اقوام مدل همگراساز ارائه می‌شود. در این مدل، مشارکت اقوام یا مشارکت عمومی امری مهم است. از آنجاکه در این مدل تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری سیاسی یک راهبرد از پایین به بالاست، تصمیمات براساس خواسته‌ها و حساسیت‌ها و فرایند مطالبات‌شناسی اقوام یا دیگر شهروندان است. این مدل نشان‌دهنده این موضوع است که اگر سیاست‌های قومی در موضوعات تقسیمات کشوری مباحث و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی، نحوه و میزان مشارکت اقوام در رأس هرم قدرت سیاسی و تمرکز اقتصادی براساس مشارکت عمومی و مطالبات‌شناسی قومی انجام شوند سیر تصمیم‌گیری از پایین به بالا شکل می‌گیرد. بدین معنی، تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان سیاسی با نخبگان قومی و محلی براساس تفاهم و تعامل درمورد موضوعات مورد مطالبه اقوام به توافق می‌رسند که ضامن همگرایی و مولد انسجام ملی است (متقی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۲۷).

هماندسازی

هماندسازی جریان تقلیل خط تمایز بوده و زمانی اتفاق می‌افتد که اعضای گروه‌های اجتماعی کوچک‌تر و یا دو یا چند جامعه و گروه‌های نژادی با یکدیگر روبه‌رو شوند؛ بنابراین، هماندسازی را می‌توان ایدئالی منسجم‌ساز برشمرد که جوامع چندقومیتی به سوی آن حرکت کرده و به گفته بارت و تونل، ایدئولوژی‌ها و سیاست‌های دولت براساس آن شکل می‌گیرند. هدف سیاست‌های هماندسازی عبارت از ترکیب

بیولوژیکی اجتماعی روانی و فرهنگی گروه‌های منفرد و متمایز به منظور ایجاد یک جامعه بدون تفاوت‌های قومی است. همانندسازی در شکل کاملش چه برای جامعه به عنوان یک کل و چه گروه‌های مشخص درون جامعه کمتر حاصل می‌آید (سلیمی سبحان و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۳).

مدل انسجام هویت‌های چندگانه

مدل انسجام هویت‌های چندگانه ارتباط و اتصالات مفهومی بین تئوری‌های روان‌شناسی اجتماعی (تئوری هویت اجتماعی، تئوری دسته‌بندی خود) و اصول رشد ترسیم می‌کند و در این رهگذر، به طرح عواملی می‌پردازد که انسجام هویت را تسهیل می‌کند. طبق نظریه آمیوت و سابلونیر (۲۰۱۰)، فرایند انسجام هویت‌های اجتماعی چندگانه شامل چهار مرحله است: ۱- مرحله دسته‌بندی انتظاری، ۲- دسته‌بندی، ۳- مرحله بخش‌بندی کردن، ۴- انسجام (حاجیانی و امیرکافی، ۱۳۹۲: ۱۲۸). تیلور بحث را با ضرورت بازشناسی هویت و شناخت از چیستی خود پیوند می‌زند؛ به عقیده وی، چنانچه شناختی نسبت به هویت وجود نداشته باشد و یا این شناخت نادرست باشد، خسارت‌های جبران‌ناپذیری به دنبال دارد و انسان‌ها در واقع قادر به شناخت حقیقی خود نخواهند بود. اعوجاج در شناخت بومیان (قومیت‌ها و سایر گروه‌های غیرحاکم) از هویت خود، ناشی از بازتابی است که فاعل شناسایی مسلط، برداشت یک‌جانبه خود را از موضوع شناسایی (هویت بومیان، اقوام و غیره) به جامعه ذی‌ربط تلقین می‌کند. از نظر تیلور، شناخت هویت مناسب‌ترین نقطه عزیمت در بحث شناسایی است؛ چراکه شناخت «دیگری» نیز مبتنی بر شناخت «خود» است و تا این حاصل نشود، تعامل مطلوب و شایسته‌ای نیز محقق نخواهد شد. شناخت هویت زمانی حاصل می‌شود که تشخیص‌ها و پایبندی‌ها را درک نماییم. وضعیتی که با فهم آن، چهارچوبی فراهم می‌آید تا به واسطه آن، فرصت تلاش سازنده فراهم شود و نسبت به تعیین آنچه ارزشمند و پسندیده است، مبادرت ورزیم؛ به عبارت دیگر، هویت برای هرکس افقی پدید می‌آورد تا از درون آن به اتخاذ موضع بپردازد (هادوی‌نیا، ۱۳۸۶: ۱۳۶).

تیلور مدعی است که اهمیت حیاتی به رسمیت شناخته شدن - که از ارتباط نزدیک شکل‌گیری هویت اشخاص با این مطالبه اخلاقی ناشی می‌شود - توجه به تفاوت‌های فرهنگی را ضروری می‌سازد.

بر اساس مدل چارلز تیلور در کنار دو مدل دیگر (همانندسازی و تکثرگرایی)، می‌توان از الگوی مدرن‌تر و متأخرتری نیز یاد کرد، یعنی تلفیقی از همانندسازی و تکثرگرایی؛ این الگو به دنبال آن بوده تا درعین تفاوت‌های قومی در جامعه، به نوعی به وحدت برسد. در

چهارچوب این الگو، پایه و رکن سیاست قومی، ابعاد ارزشی و فرهنگی آن است و نوعی وحدت درعین کثرت را شاهد هستیم. چندفرهنگ‌گرایی در جوامع چندقومی یک سیاست عمومی برای مدیریت تنوع فرهنگی با تأکید بر احترام متقابل و تحمل تفاوت‌های فرهنگی در درون مرزهای یک کشور است. چندفرهنگ‌گرایی را باید نتیجه شکست الگوی سیاست‌گذاری قومی همانندسازی و همچنین، ناکارآمدی سیاست قومی تکثرگرایانه در پی بروز تحولات پس از جنگ جهانی دوم، به‌ویژه فروپاشی شوروی و خیزش ناسیونالیسم قومی در اروپای شرقی و جهانی شدن تأثیر آن بر حوزه‌های فرهنگی قومی و سیاسی شدن هویت‌ها در پی این تحولات دانست.

الگوی چندفرهنگ‌گرایی در دو سطح کلی مورد بررسی قرار می‌گیرد: سطح نخست دربرگیرنده حقوق شهروندی است که در این بین حقوق فرهنگی شهروندان مورد توجه خاص قرار می‌گیرد؛ حقوقی چون برابری آموزشی و حق ارتباط با سایر فرهنگ‌ها و حتی ارتباطات بین‌المللی.

سطح دوم چندفرهنگ‌گرایی به سیاست‌گذاری دولتی وابسته است؛ بر این اساس، چندفرهنگ‌گرایی به‌عنوان سیاست دولتی نشان‌دهنده این نکته است که افراد با داشتن فرهنگ‌های متفاوت می‌توانند درعین حفظ تفاوت‌ها، تحت عنوان یک ملت و در چهارچوب یک کشور، در تعاملی مسالمت‌آمیز با یکدیگر به سر ببرند (مقصودی و دربندی، ۱۳۹۱: ۱۶۱).

سیاست‌های قومی جمهوری اسلامی ایران

کشور ایران از تنوع فرهنگی برخوردار است؛ از همین رو، اقوام ایرانی درعین تنوع، دارای زندگی مسالمت‌آمیز هستند. بررسی اسناد تاریخی نشان می‌دهد مردم ایران دارای پیوستگی تاریخی بوده و تازمانی که تحت لوای پرچم ایران زندگی همدلانه را تجربه کنند، علی‌رغم تحركات دشمنان کشور، ممکن است این همبستگی در شرایطی خدشه‌دار شده باشد، ولی پس از مدتی، ترمیم یافته است. مؤلفه‌های بسیاری باعث انسجام و همگرایی مردم ایران شده است؛ فرهنگ، زبان و غیره از عوامل پیونددهنده مردم ایران است.

تا قبل از حکومت پهلوی، مسئله قومیت در ایران جایگاهی نداشته است، ولی بعد از روی کار آمدن رژیم پهلوی، مناطق مختلف کشور شاهد نزاع‌هایی بوده است که بخشی از آن تحریک کشورهای استعمارگر انگلیس و روسیه بوده و در برخی مناطق کشور از جمله بلوچستان، کردستان، ترکمن صحرا (گنبد)، آذربایجان و خوزستان شاهد ناآرامی‌هایی نیز بوده‌ایم که البته بعد از زد و بندهای سیاسی با کشورهای روسیه و

انگلیس، این ناآرامی‌ها نیز با اعدام رهبران و یا متواری شدن آنان سرکوب شد. بعد از سقوط رژیم پهلوی در سال ۵۷ و ظهور انقلاب اسلامی ایران، حضرت امام خمینی (ره) سیاست کلی خود را بر برابری همه اقوام ایرانی معرفی نمودند و در ماه‌های نخستین استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بعد از تصویب مجلس خبرگان به فراندوم گذاشته شد و در اصول ۲ و ۵ و ۱۹ قانون اساسی به صراحت آمده است که مردم ایران از هر قبیله و قومی که باشند از حقوق مساوی برخوردار هستند و نژاد، رنگ، زبان و مانند این‌ها سبب برتری آن‌ها نخواهد شد و امام خمینی (ره) تأکید داشتند در اسلام اساساً قومیت و نژاد مطرح نیست (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۹/۲۷۳) و اسلام روی نژادبازی قلم سرخ کشیده و میان سفید، سیاه، عرب، عجم و ترک تمایز و تفاوتی قائل نشده و تنها ملاک برتری را خدا ترسی و تقوا دانسته است (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱/۳۷۸).

در استان گلستان که ترکمن‌ها بیشترین قوم ساکن بوده‌اند بعد از انقلاب اسلامی ایران و خاتمه درگیری‌های داخلی در سال ۱۳۵۸ نیروهای ترکمن (به‌ویژه پس از تفکیک استان گلستان از مازندران) کم‌کم در ادارات دولتی جذب شدند و سهم حقوق شهروندی را به صورت تدریجی مطالبه کردند. آنچه مهم بود اینکه ترکمن‌های استان گلستان برخلاف سایر مناطق قومی که از کشورهای همسایه تأثیرپذیر بودند، در دوران سازندگی تحت تأثیر کشور ترکمنستان که تازه تأسیس شده بود قرار نگرفتند و چون مردم ترکمنستان در شرایط سخت شوروی سابق زندگی کردند و مردم نیز از شرایط ترکمنستان آگاه بودند تمایلی برای تجزیه طلبی و یا الحاق به آن کشور وجود نداشته است و مردم بیشتر خواهان مشارکت سیاسی در کشور بوده‌اند و در حوزه‌ها از جمله حوزه فرهنگی نیز تغییرات محسوس ایجاد شد و مردم منطقه، مجلات ترکمن و رادیو و تلویزیون ترکمنی مراسم و آیین‌های خود را با همان فرهنگ بومی خود برگزار نمودند.

امروزه در جمهوری اسلامی ایران استراتژی نظام در خصوص گروه‌های قومی کشور مبتنی بر اصل شهروندی تعریف شده است و در این میان، برخلاف چالش‌های موجود، مبنای معیار و ملاک دستگاه‌های اجرایی و مراکز سیاسی، امنیتی و فرهنگی مسئول، قانون اساسی جمهوری اسلامی است که تجلی خواسته‌های ملت و در حکم میثاق ملی و معتبرترین سند و مرجع و مبنای کلیه سیاست‌گذاری‌ها و حل اختلاف است و حقوقی که برای کلیه شهروندان ایرانی و آحاد ملت در قانون اساسی پیش‌بینی شده، تا حد زیادی مبنای روابط اجتماعی و سیاسی در جامعه را شکل داده است.

پیشینه پژوهش

نتایج پژوهش افضل‌ی و همکاران (۱۴۰۰) با عنوان «بررسی الزامات سیاست‌گذاری قومی و تأثیر آن در کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران» نشان داد که با مدنظر داشتن الزامات سیاست‌گذاری که در راستای مدیریت بهینه عرصه سرزمین و ساکنان آن است می‌توان بهترین شیوه را برای اجرای سیاست‌ها انتخاب کرد. این امر در نهایت می‌تواند باعث استفاده از توانایی‌های جغرافیای طبیعی و انسانی کشور شود که تضمین امنیت ملی و دستیابی به اهداف ملی خواهد بود.

یافته‌های پژوهش خواجه سروی و همکاران (۱۴۰۰) با عنوان «بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی شهروندان؛ مورد مطالعه: مشارکت قوم ترکمن در انتخابات دوازدهم ریاست جمهوری» نشان می‌دهد ویژگی‌های شخصیتی کاندیدها، اثرپذیری از معتمدان دینی و سیاسی، انتظارات انتخاباتی، قرابت با ایدئولوژی‌های قومی و مذهبی، شبکه‌های مجازی، روند تحولات منطقه و جهانی بیشترین تأثیر را در رأی‌دهی ترکمن‌ها به گفتمان اعتدال در انتخابات دوازدهم ریاست جمهوری داشته است.

نتایج پژوهش سهرابی صمیره و همکاران (۱۴۰۰) با عنوان «نقش قوم‌گرایی و اجتماعات مذهبی در انسجام اجتماعی؛ مورد مطالعه: شهر اندیمشک» نشان می‌دهد هرچه میزان قوم‌گرایی بیشتر باشد، به همان اندازه تمایل به یک آسیب خاص وجود دارد؛ از این رو، این متغیر با توجه به زمینه تأثیرگذاری آن باید تعدیل شود.

قربان‌پور و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «ارائه مدل سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد گراند تئوری» نشان دادند که مدل مناسب سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر شش مقوله است که عبارت‌اند از: مقوله‌های علی (فرهنگی، سیاسی، امنیتی)، شرایط مداخله‌گر (مثبت و منفی)، بسترها محورها، راهبردها (فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی) و پیامدها (فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی). براساس مقوله‌های شش‌گانه روش داده‌بنیاد، در نهایت چهار مؤلفه اصلی هویت دینی، هویت ملی، عدالت‌محوری و شهروندمحوری به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌ها شناسایی شدند. با ترکیب چهار مؤلفه یادشده الگوی تکثرگرایی ایرانی - اسلامی به‌عنوان الگوی مطلوب سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران معرفی شد.

نتایج پژوهش محمدرحیمی و همکاران (۱۳۹۹) با عنوان «بررسی چالش‌های تحقق همگرایی ملی اقوام در ایران؛ مورد مطالعه: قوم ترکمن» نشان می‌دهد که چالش‌های هویتی معیشتی و نهادی تأثیر پرمفهومی و منفی بر همگرایی ملی اقوام دارد. همچنین،

بین چالش‌های هویتی با چالش‌های معیشتی و چالش‌های معیشتی با چالش‌های نهادی تأثیر معنادار و مثبتی یافت شد.

نتایج حاصل از مطالعه عزیززی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر همگرایی قومی در شهرستان ارومیه» نشان داد که مؤلفه‌های اقتصادی و سیاسی مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بوده و در مراحل بعدی، مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی - مذهبی به لحاظ تأثیرگذاری در همگرایی قومی شهر ارومیه قرار دارند.

یافته‌های پژوهش الهوردیزاده و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «رفتار انتخاباتی اقوام در انتخابات دوره یازدهم ریاست‌جمهوری ایران؛ مورد مطالعه: اقوام بلوچ و ترکمن» نشان داد که بین سرمایه اجتماعی اعتماد و پیوند اجتماعی سرمایه فرهنگی عینی و ذهنی و برنامه‌های صداوسیما با رفتار انتخاباتی رابطه معناداری وجود دارد. مطابق نتایج تحلیل مسیر شاخص سرمایه اجتماعی در مقایسه با سایر متغیرها سهم بیشتری را در تبیین رفتار انتخاباتی دارد.

یافته‌های پژوهش عموزاده خلیلی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «ارزیابی میزان موفقیت حکمرانی خوب در گام اول انقلاب در اتحاد و همبستگی ملی اقوام با تأکید بر قوم ترکمن» نشان داد که اقدامات دولت‌های مختلف جمهوری اسلامی در گام اول انقلاب، در مسیر ایجاد حکمرانی خوب در منطقه ترکمن صحرا در مسیر درستی قرار داشته که البته به تقویت و در برخی موارد، به بازنگری در فرایندها نیاز دارد. در حالت کلی، تمامی دولت‌ها با اقدامات خود سعی در ایجاد همبستگی ملی در منطقه مورد مطالعه داشته‌اند؛ اما به‌رغم این تلاش‌ها و کسب نتایج مهم، به‌نظر می‌رسد میزان موفقیت حکمرانی خوب در دستیابی به اتحاد و همبستگی بین این اقوام با منطقه و کل کشور نیازمند تلاش و توجه بیشتری در گام دوم انقلاب است.

یافته‌های حاصل از پژوهش توصیفی - پیمایشی برزگر، لطفی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «نقش سیاست‌های قومی و مذهبی در مشارکت اقوام در امنیت، همگرایی و توسعه همه‌جانبه با تأکید بر ترکمن‌های شمال شرق و شمال ایران» نشان داد که تشویق اقوام ایرانی به حذف ناسیونالیسم افراطی قومی و نهادسازی سازمانی بستری برای مشارکت نظام‌مند در متن نظام سیاسی فراهم می‌کند و از طرف دیگر، چنانچه احساس هویت متفاوت در کنار احساس محرومیت‌های سیاسی اجتماعی قرار گیرد، می‌تواند موجب عوارض امنیتی در کشور باشد.

حداد (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «فرقه‌گرایی و نارضایتی‌های آن در مطالعه خاورمیانه»، به بررسی انتقادی واژگان مرتبط با مطالعه فرقه‌گرایی در خاورمیانه پرداخته

است. این مطالعه به بررسی آثار عربی و انگلیسی‌زبان درباره «فرقه‌گرایی» پرداخته تا نشان دهد که چگونه فقدان تعاریف این اصطلاح اجازه داده است که از آن به شیوه‌های متناقضی استفاده شود که آن را نه صرفاً بی‌معنی، بلکه تحریف‌کننده درک ما از موضوع کند. علاوه بر این، اصطلاح فرقه‌گرایی با مفاهیم منفی اجتناب‌ناپذیرش به‌عنوان ابزاری برای ختنی کردن مخالفت‌های سیاسی و زیر سؤال بردن هویت مذهبی مردم استفاده شده است. ایشان به دنبال این موضوع بود که «فرقه‌گرایی» چیست؟ آیا چیزی است که احساس می‌شود یا تمرین می‌شود؟ یک تفکر است یا یک سیاست؟ آیا این امر مترادف با سیاست هویت‌محور است یا محدود به نفرت بین‌جمعی است؟

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف در حیطه پژوهش‌های کاربردی است و از نظر ماهیت داده‌ها از نوع کمی و از نظر روش گردآوری داده‌ها یک پژوهش توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق شامل ترکمن‌های ساکن در استان گلستان بوده‌اند. نمونه آماری براساس فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ نفر و با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انجام شده است و شهرهایی انتخاب شدند که ترکمن‌ها در آن‌ها ساکن بوده‌اند.

جدول ۱: جامعه آماری براساس جمعیت شهرستان‌های استان گلستان

ردیف	شهرستان	جمعیت	حجم نمونه
۱	بندر ترکمن	۵۳۹۷۰	۳۲
۲	آق‌قلا	۲۲۱۱۹	۲۵
۳	مراوه‌تپه	۱۰۶۹۰	۷
۴	گنبدکاووس	۱۶۰۰۲۰	۹۴
۵	گمیشان	۳۶۳۹۶	۲۲
۶	کلاله	۴۱۹۵۳	۲
۷	سایر شهرها	۳۲۵۱۴۸	۱۸۲

در این پژوهش، ابتدا با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مقالات مختلف، اطلاعات لازم در رابطه با متغیرهای تحقیق گردآوری شد و سپس برای جمع‌آوری نظرات نمونه مورد مطالعه از پرسشنامه استفاده شد. ابزار گردآوری اطلاعات شامل پرسشنامه تدوین شده برای هر یک از متغیرهای پژوهش بود. برای روایی محتوا از نظر متخصصان و اساتید استفاده شد. برای سنجش پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ با نرم‌افزار spss

استفاده شد که مقدار ضریب پایایی درونی آلفای کرونباخ برای ابزار اندازه‌گیری بالاتر از ۷۵ درصد برای هر یک از مؤلفه‌ها در جدول شماره ۲ معنی‌دار است که نشان از پایایی بالای ابزار اندازه‌گیری دارد.

جدول ۲: ضریب آلفای کرونباخ برای مؤلفه‌های تحقیق

ضریب آلفای کرونباخ	عوامل
۰/۱۸۱	سیاست‌های قومی
۰/۸۵	رعایت موازین فقهی بومی اهل سنت در محاکم حقوقی و فضایی مناطق ترکمن‌نشین؛ استفاده از پوشش‌های سنتی، رعایت آداب بومی و اجرای‌های قومی در مناطق ترکمن‌نشین؛ اجازة به تحصیل در علوم دینی بومی (اهل سنت)، تأسیس نهادهای فرهنگی آموزش مذهبی و آزادی نسبت به رعایت موازین فقهی فرهنگی اهل سنت در مناطق ترکمن‌نشین؛ بزرگداشت مفاخر فرهنگ ترکمنی و میراث تاریخی در مناطق ترکمن‌نشین؛ مجوز برای فعالیت‌های رسانه‌ای و انتشارات در مناطق ترکمن‌نشین.

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات آماری داده‌ها از روش آماری استنباطی برحسب چگونگی توزیع داده‌ها استفاده شد و داده‌ها توسط نرم‌افزار spss تجزیه و تحلیل شد؛ همچنین، همه آزمون‌های آماری در حد معنی‌داری ۰/۰۵ به آزمایش گذارده شد.

آمار توصیفی

توصیف اعضای نمونه براساس جنسیت

در جدول ۳ ویژگی‌های مربوط به توصیف جنسیت آزمودنی‌ها ذکر شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، بیشتر آزمودنی‌های تحقیق (۲۳۵ نفر) مرد بوده‌اند.

جدول ۳: توزیع فراوانی و درصدی اعضای نمونه مورد بررسی براساس جنسیت

گزینه‌های متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
زن	۱۴۹	۳۸/۸
مرد	۲۳۵	۶۱/۲
مجموع	۳۸۴	۱۰۰

توصیف اعضای نمونه براساس وضعیت تأهل

در جدول ۴ ویژگی‌های مربوط به توصیف وضعیت تأهل آزمودنی‌ها ذکر شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، بیشتر آزمودنی‌های تحقیق (۲۶۶ نفر) متأهل بوده‌اند.

جدول ۴: توزیع فراوانی و درصدی اعضای نمونه مورد بررسی براساس وضعیت تأهل

گزینه‌های متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
مجرد	۲۶۵	۳۰/۷
متأهل	۱۱۹	۶۹/۳
مجموع	۳۸۴	۱۰۰

توصیف اعضای نمونه براساس وضعیت اشتغال

در جدول ۵ ویژگی‌های مربوط به توصیف وضعیت اشتغال آزمودنی‌ها ذکر شده است؛ همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، بیشتر آزمودنی‌های تحقیق (۲۳۱ نفر) شاغل بوده‌اند.

جدول ۵: توزیع فراوانی و درصدی اعضای نمونه مورد بررسی براساس وضعیت اشتغال

گزینه‌های متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
شاغل	۲۳۱	۶۰/۲
بیکار	۱۵۳	۳۹/۸
مجموع	۳۸۴	۱۰۰

توصیف اعضای نمونه براساس میزان تحصیلات

در جدول شماره ۶ ویژگی‌های مربوط به توصیف میزان تحصیلات آزمودنی‌ها ذکر شده است؛ همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، بیشترین فراوانی درخصوص میزان تحصیلات مربوط به کارشناسی و کمترین آن مربوط به دکتری است.

جدول ۶: توزیع فراوانی و درصدی اعضای نمونه مورد بررسی براساس میزان تحصیلات

گزینه‌های متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
دیپلم	۷۵	۱۹/۵
کاردانی	۳۶	۹/۲
کارشناسی	۱۴۱	۳۶/۸
ارشد	۹۹	۲۵/۹
دکتری	۳۳	۸/۶
مجموع	۳۸۴	۱۰۰

آزمون فرضیه‌های تحقیق

اقدامات فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر همگرایی ترکمن‌ها استان گلستان تأثیر زیادی داشته است.

H_1 : هرچه سیاست‌گذاری فرهنگی دولت در بین تراکمه مطلوب‌تر باشد، همگرایی آنان نسبت به دولت بیشتر و واگرایی آنان کمتر می‌شود.
 H_0 : بین میزان مطلوب بودن سیاست‌گذاری فرهنگی دولت با همگرایی و یا واگرایی تراکمه رابطه وجود ندارد.

جدول ۷: ضریب همبستگی اسپیرمن ارتباط بین سیاست‌گذاری قومی با بعد فرهنگی

ضریب همبستگی اسپیرمن	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری P. value
رابطه بین سیاست‌گذاری دولت در بعد فرهنگی و همگرایی	۰/۱۳۸	۰/۰۰۶

با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۳۸) با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۶، نتیجه‌گیری می‌شود که بین میزان سیاست‌گذاری فرهنگی دولت و همگرایی تراکمه رابطه مستقیم یا معنی‌داری وجود دارد. محاسبه آزمون ضریب همبستگی نشان می‌دهد که این دو متغیر به میزان ۰/۱۳۸ بر اساس ضریب همبستگی اسپیرمن با یکدیگر همبستگی دارند. همچنین، پس از محاسبه اثرات مستقیم و غیرمستقیم کلیه متغیرها و تحلیل مسیر، مجموع این اثرات در جدول زیر خلاصه شده است.

جدول ۸: مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیر مستقل بر متغیر وابسته

بر چسب متغیر مستقل	نام متغیر مستقل	اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم هر متغیر
X4	فرهنگی	۰/۸۲۲	۰/۱۰۵	۰/۹۲۷

یافته‌های حاصل از به‌کارگیری تحلیل مسیر نشان می‌دهند که مجموع تأثیر مستقیم و غیرمستقیم فرهنگی بر متغیر وابسته (همگرایی) برابر و به میزان ۹۲/۷ درصد است. با نگاهی به نتایج، مشخص می‌شود سیاست‌های فرهنگی بیشترین تأثیر مستقیم و غیرمستقیم را بر متغیر وابسته دارد. بر همین اساس، می‌توان پیش‌بینی نمود که افراد با توجه محاسبات خود، متناسب با مدل فیش باین و آیزن و مدل تیلور در همگرایی یا واگرایی خود، همواره به متغیر فرهنگی توجه می‌نمایند. سیاست‌گذاری فرهنگی در

جمهوری اسلامی به دنبال تداوم هویت تاریخی و ثبات اخلاقی جامعه است. باوجود این، حرکت به سوی خودشکوفایی هویتی و اخلاقی، بدین معنی است که هرچه سیاست‌گذاری‌های دولت در بعد اقتصادی بهتر و مطلوب‌تر باشد، همگرایی تراکمه نسبت به دولت نیز افزایش می‌یابد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در ایران تنوع فرهنگی وجود دارد. باوجود این، اقوام به سبب همزیستی تاریخی - اجتماعی طولانی در سرزمین ایران، قرابت‌ها و اشتراکاتی دارند که آن‌ها را به یکدیگر نزدیک می‌کند. ملت بزرگ ایران به‌رغم وجود تیره‌های مختلف، دارای یک وطن، یک تاریخ، یک فرهنگ و آداب‌ورسوم هستند. همبستگی ملی یکی از مهم‌ترین عوامل حیات دولت‌های کنونی است که به‌واسطه آن، هویت هر ملت تکوین یافته و بقا و تداوم آن در طول زمان میسر می‌شود. در ایران، مناطق مختلف جغرافیایی فرهنگی مختلفی وجود دارد که هرکدام دارای آداب‌ورسوم فرهنگی و احساسات هویتی خاصی هستند که آن‌ها را به‌عنوان گروهی فرعی از جامعه بزرگ‌تر متمایز می‌کند. این تنوع جامعه ایرانی به‌انحای مختلف بر امکان و استعداد برقراری انسجام اجتماعی تأثیر گذاشته است. ادوارد تیلور فرهنگ را محیط و فضای ذهنی اجتماعی می‌داند که مبتنی بر عناصر مادی و روحی‌ای است که در طول تاریخ شکل گرفته و دارای قوام و دوام زمانی است. دو رکن اساسی این بنیاد به‌ترتیب دین و نمادهای فرهنگی است.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده همگرایی سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی در بعد فرهنگی بر ترکمن‌ها ایجاد شده است که این یافته با نتایج تحقیقات سهرابی صمیره و همکاران (۱۴۰۰)، قربان‌پور و همکاران (۱۴۰۰)، عزیزی (۱۳۹۹)، عموزاده خلیلی و همکاران (۱۳۹۸)، دشتی و عیوضی (۱۳۹۷)، فرجی و اولاد علی (۱۳۹۴) همخوانی دارد. با توجه به اینکه در این پژوهش از مبانی نظریه تیلور به‌عنوان مدل تحقیق استفاده شده است، مشخص شد که همگرایی فرهنگی باعث به‌وجود آمدن انسجام اجتماعی و وحدت ملی در جمهوری اسلامی ایران خواهد شد.

با توجه به نتایج و یافته‌های تحقیق پیش رو، جهت بالا بردن سطح همگرایی ترکمن‌های استان گلستان نسبت به دولت و نیز اقدام در راستای پژوهش‌های دیگر و اینکه بتوان با استفاده از این پژوهش و پژوهش‌های مشابه، در راستای همگرایی جامعه ترکمن به نتایج بهتری دست یافت لازم است مسئولان دولتی و نظام و نخبگان جامعه به این

خواسته‌های ترکمن‌های استان گلستان توجه لازم را داشته باشند تا با برنامه‌ریزی و توجه به سنت و فرهنگ جامعه، علاوه بر بالا رفتن میزان مطلوبیت آن، موجبات تقویت این متغیر و توسعه فرهنگی در جامعه را فراهم و تقویت نمایند.

در الگوهای سیاست قومی در کشور باید به نکات مطروحه توجه اساسی داشت تا کارایی این الگوها به حد نهایت خود رسیده و براساس سازوکارهای ایجادشده، بهره‌برداری مناسبی از امکانات و توان بالقوه منابع طبیعی و انسانی در مسیر توسعه موزون مناطق مختلف کشور، ارتقای امنیت ملی پوشش حفره‌های دولت در پهنه سرزمینی، افزایش کارآمدی ساختار اداری سیاسی، تقویت قلمرو مؤثر ملی و غیره انجام پذیرد.

منابع

- افضل‌ی، رسول؛ ذکی، یاشار؛ محمودی، ابوالقاسم (۱۴۰۰). «بررسی الزامات سیاست‌گذاری قومی و تأثیر آن در کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه سیاست متعالیه*. سال ۹. شماره ۳۴: ۲۳۰-۲۱۱.
- الهویردی‌زاده، رضا؛ نائیجی، مهیار؛ عنایتی شبکلائی، علی (۱۳۹۸). «رفتار انتخاباتی اقوام در انتخابات دوره یازدهم ریاست‌جمهوری ایران (مورد مطالعه: اقوام بلوچ و ترکمن)». *پژوهش‌های ارتباطی*. دوره ۲۶. شماره پیاپی ۹۹: ۱۸۵-۲۰۵.
- برزگر، نصرت؛ لطفی، حیدر؛ حسن‌آبادی، داود و رضویان، محمدتقی (۱۳۹۸). «نقش سیاست‌های مذهبی و قومی در مشارکت اقوام در همگرایی و امنیت توسعه همه‌جانبه با تأکید بر ترکمن‌های شمال شرق و شمال ایران»، *فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*. سال نهم. شماره ۲: ۲۵۵-۲۳۳.
- بزرگ‌نیا، الهام؛ هاشم‌پور، رحیم (۱۳۹۴). «همبستگی اقوام ایرانی؛ گامی در جهت بهبود روابط درون فرهنگی»، *اولین کنفرانس ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی معماری و شهرسازی نوین*. قم.
- بهشتی، سید صمد؛ حقم‌رادی، محمد (۱۳۹۶). «فرا تحلیل مطالعات مرتبط با رابطه بین هویت قومی و هویت ملی در ایران با تأکید بر نقش رسانه»، *مسائل اجتماعی ایران*. سال هشتم. شماره ۲: ۲۷-۱.
- جهانی، داریوش؛ عزتی، عزت‌اله؛ نامی، محمدحسن (۱۳۹۴). «تحلیلی بر رابطه ژئوپولیتیک قوم کرد و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با تمرکز بر نظریه هارتشورن»، *فصلنامه نگرش نو در جغرافیای انسانی*. سال هشتم. شماره اول. زمستان: ۱۹-۲.
- جوکار، کیوان؛ بخشایشی اردستانی، احمد؛ باقری، فردین و الله‌کرم عبدالحسین (۱۳۹۹). «بررسی وضعیت واگرایی و همگرایی اقلیت‌های قومی و مذهبی کشور؛ مناطق کردنشین و بلوچ‌نشین»، *فصلنامه علمی پژوهشی جامعه‌شناسی ایران*. سال سوم. شماره ۴. پیاپی ۱۲: ۵۲۳-۵۰۷.
- جوکار، کیوان؛ بخشایشی اردستانی، احمد؛ باقری، فردین و الله‌کرم، عبدالحسین (۱۴۰۰). «بررسی وضعیت واگرایی و همگرایی اقلیت‌های قومی و مذهبی در کشور؛ مناطق کردنشین و بلوچ‌نشینان»، *دوفصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی*. سال سوم. شماره پنجم. پاییز و زمستان: ۱۴۲-۱۲۷.
- حاجبانی، ابراهیم؛ امیرکافی، مهدی (۱۳۹۲). «نسبت هویت قومی و ملی در جامعه چندقومیتی ایران: بررسی و مقایسه سه رهیافت نظری»، *فصلنامه راهبرد*. دوره ۲۲. شماره ۶۶: ۱۴۶-۱۱۷.

- حق‌پناه، جعفر (۱۳۹۲). «سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران»، چگونگی، فرایند و عوامل مؤثر بر تدوین، سیاست‌گذاری عمومی. دوره ۱. شماره ۲. تابستان: ۶۹-۸۸.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸). صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی (س) (بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- خواجه سروی، غلامرضا؛ خرمشاد، محمدباقر؛ رهبر، عباسعلی و محمودی رجاء، سید زکریا (۱۴۰۰). «بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی شهروندان؛ مورد مطالعه: مشارکت قوم ترکمن در انتخابات دوازدهم ریاست‌جمهوری»، پژوهش‌های راهبردی سیاست. دوره ۱۰. شماره ۳۷. تابستان ۱۴۰۰: ۱۱۲-۷۲.
- دشتی، فرزانه؛ عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۷). «عوامل مؤثر در ارتقای همگرایی اقوام ایرانی در عصر جهانی شدن»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی. سال هشتم شماره ۲۹: ۱۶۶-۱۲۹.
- رضاییان، علی؛ وثوقی، منصور؛ ساروخانی، باقر (۱۳۹۸). «مطالعه جامعه‌شناختی حوزه‌های همگرایی و واگرایی هویت ملی و هویت قومی (مطالعه موردی قوم لک)»، مطالعات علوم اجتماعی ایران. سال شانزدهم. شماره ۶۱: ۳۶-۱۸.
- روین‌تن، مریم؛ مشهدی میقانی، ژیلا؛ یارمحمد توسکی، مریم (۱۳۹۸). مقایسه همگرایی هویت ملی و قومی در شهرهای کرمانشاه، سرپل ذهاب، صحنه و پاوه»، مطالعات میان‌فرهنگی. سال چهاردهم. شماره ۳۹: ۹۴-۶۹.
- سلیمی سبحان، محمدرضا؛ حیدری، جهانگیر؛ نیکجو، ایرج (۱۳۹۵). «بررسی و تحلیل تاریخی عوامل مؤثر بر واگرایی و همگرایی اقوام ایرانی؛ نمونه پژوهی قوم کرد»، فصلنامه مطالعات تاریخ نظامی. سال سوم. شماره هشتم. بهار: ۹۶-۷۶.
- سهرابی صمیره، شهلا؛ نوابخش، مهرداد؛ حضرتی، زهرا (۱۴۰۰). «نقش قوم‌گرایی و اجتماعات مذهبی در انسجام اجتماعی؛ مورد مطالعه: شهر اندیمشک»، پژوهش‌های جامعه‌شناختی. سال پانزدهم. شماره ۱: ۱.
- شهری، محمودرضا (۱۳۹۲). «عوامل همگرایی و واگرایی در منطقه خلیج فارس»، اولین همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا.
- عادل، علی؛ فتحی، سروش؛ پیراهی، نیر (۱۳۹۷). «تحولات قومی در مرزهای ایران قبل و بعد از جنگ تحمیلی؛ ابعاد و راهکارها»، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا برنامه‌ریزی منطقه‌ای. سال هشتم. شماره ۳: ۵۲-۳۱.
- عزیزی، ناصر (۱۳۹۹). «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر همگرایی قومی در شهرستان ارومیه»، فصلنامه علمی دانش انتظامی آذربایجان غربی. سال سیزدهم. شماره ۲۸: ۲۲-۱۰.
- عموزاده خلیلی، سجاد؛ علویان، مرتضی؛ سجادی، علی‌اکبر (۱۳۹۸). «ارزیابی میزان موفقیت حکمرانی خوب در گام اول انقلاب در اتحاد و همبستگی ملی اقوام با تأکید بر قوم ترکمن»، اولین همایش ملی حکمرانی. تهران. بیستم آبان‌ماه: ۱۳-۱.
- غلامی محمدرضا؛ نوری، هادی؛ میرفضلی، سیده عالیہ (۱۳۹۹). «بررسی جامعه‌شناختی مناسبات بین‌قومی در شهرستان تالش»، مجله مطالعات اجتماعی اقوام. دوره ۲. شماره ۱. پاییز و زمستان: ۶۳-۳۹.
- فرجی، بهرام؛ سید روح‌الله، اولاد علی (۱۳۹۴). «همگرایی و واگرایی قوم ترکمن براساس تئوری محرومیت نسبی و تأثیر آن بر امنیت منطقه گلستان»، مجموعه مقالات هشتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران، همادلی اقوام ایرانی انسجام و اقتدار ملی. مهرماه: ۵۱۳-۲۹۳.
- قاصد، مهدی؛ زنجانی، حبیب‌الله؛ کلدی، علیرضا (۱۳۹۸). «بررسی عوامل سیاسی - اجتماعی مؤثر در همگرایی‌های قومی؛ مطالعه موردی قومیت‌های شهرستان ارومیه»، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری. پیاپی ۳۰: ۱۵۰-۱۲۵.

- قرایی مقدم، امان‌اله (۱۳۷۴). *انسان‌شناسی فرهنگی*. چاپ اول. تهران: ایجد.
- قیصری، نوراله؛ حسینی، سید مهدی (۱۳۹۲). «ابعاد و شاخص‌های امنیت پایدار؛ مبتنی بر مدل مهندسی همگرایی ملی»، *فصلنامه آفاق امنیت*. سال پنجم. شماره بیستم: ۱۰۷-۷۱.
- متقی، افشین؛ حیدری، جهانگیر؛ نیکجو، ایرج (۱۳۹۶). «مدل‌سازی همگرایی قومی براساس نیازسنجی مدیران سیاسی و مطالبات‌شناسی اقوام؛ مطالعه موردی استان کردستان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی. دوره ۲۹. شماره ۴. زمستان: ۸۳۹-۸۲۱».
- محمدرحیمی، معصومه؛ میرکوشش، امیرهوشنگ؛ اشرفی، احمد (۱۳۹۹). «طراحی مدل همگرایی ملی اقوام در ایران»، *فصلنامه‌ی مطالعات ملی*. پیاپی ۸۲. سال بیست و یکم. شماره ۲: ۱۳۴-۱۱۰.
- محمدرحیمی، معصومه؛ اشرفی، احمد؛ میرکوشش، امیرهوشنگ (۱۳۹۹). *بررسی چالش‌های همگرایی ملی اقوام در ایران (مورد مطالعه: قوم ترکمن)*، *مطالعات سیاسی*. شماره ۵۰. زمستان: ۳۶-۱۵.
- مصطفوی، سید هادی؛ پوریانی، محمدحسین؛ محسنی تبریزی، علیرضا؛ اژدری‌زاده، حسین (۱۳۹۸). «تحلیل‌های قومی مذهبی و تأثیر آن بر مشارکت سیاسی و راه‌های ارتقای آن؛ مورد مطالعه: قوم ترکمن استان گلستان»، *فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*. سال نهم. شماره ۲. بهار: ۵۱۹-۵۰۳.
- مقصودی، مجتبی؛ دربندی، انوشه (۱۳۹۱). «بررسی سیاست‌های قومی جمهوری اسلامی ایران در قبال کردها در دولت اصلاحات (۱۹۹۸-۲۰۰۶)»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*. دوره هفتم. شماره ۴: ۱۷۸-۱۵۵.
- نقدی، اسداله؛ احمدی، امیدعلی؛ سلطانی‌عزت، محمود (۱۳۹۲). «بررسی جامعه‌شناختی میزان همگرایی قومیت‌های فارس ترکه لر استان همدان»، *پژوهشنامه علوم انسانی*. دوره ۷. شماره ۱: ۱۸-۱.
- هادوی‌نیا، علی اصغر (۱۳۸۶). «علم و دین در پرتو روش تفسیر موضوعی علمی قرآن کریم (کاربرد آن در اقتصاد)»، *فصلنامه اندیشه دینی*. دوره هفتم. شماره ۲۵: ۵۰-۲۱.
- From Ideological to Political Sectarianism: Nahdlatul Ulama, Muhammadiyah, and the State in Indonesia, *RELIGION, STATE & SOCIETY*, VOL 49, NO. 2, pp 126-141. 2021
- Saouli, Adham (2019). "Sectarianism and Political Order in Iraq and Lebanon", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 19 (1): 67-87.
- Sebastian, Ille. (2021). "The Evolution of Sectarianism". *Nonlinear Science and Numerical Simulation*. 97 (4).